

ВАҚФЛАР МАВЗУСИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ТАДҚИҚОТЛАР

Р.М.Кенжабоева

Исломшунослик фанлари бўйича

фалсафа доктори (PhD)

Шарқ мамлакатларида ҳуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга бўлиб ислом маданиятининг таркибий қисмига айланган вақф институти Шарқ ва Ғарб тадқиқотчилари томонидан катта қизиқиш билан ўрганиб келинмоқда. Вақф мавзусида амалга оширилган тадқиқотларни давр ва объект нуқтаи назаридан қуйидаги икки гуруҳга ажратиш мумкин:

биринчи гуруҳ тадқиқотлари ислом ҳуқуқида вақф муносабатлари масаласининг ёритилишига бағишланган илмий изланишлардан иборатдир. Бу гуруҳга кирувчи тадқиқотларда, асосан, вақф билан боғлиқ шаръий масалалар таҳлил этилган. Уларда вақф мавзуси закот, мерос каби ўзаро боғлиқ масалалар билан бирга тадқиқ этилган. Мазкур изланишларда ислом ҳуқуқидаги мудораба, мушорака каби ҳамкорлик турларига вақф мулкларини жалб қилиш масаласи илк бор муҳокама қилинган ва шу турдаги тадқиқотлар салмоғининг ортишига ҳисса қўшган. Ибн Жузай, Муҳаммад Қадри Пошо, Муҳаммад ибн Обид Кубайсий, М.Мустафо Шалабий, Зиё Казижи, Ваҳба Зухайлий томонидан амалга оширилган илмий изланишлар шулар жумласидандир¹;

иккинчи гуруҳ тадқиқотларига замонавий қонунчиликда вақф институтлари фаолиятини тартибга солишда қабул қилинган қонунлар ва уларда шарият меъёрларидан фойдаланилганлиги масаласига бағишланган илмий изланишларни киритиш мумкин. Ушбу йўналишда араб минтақасида Мунзир Қаҳф ўзининг вақфлар тарихи ва фаолияти, уларнинг ҳуқуқий жиҳатдан такомиллашиб бориши, давлатлар иқтисодиётида тутган ўрни масалаларига бағишланган “Ал-вақфу-л-исломий татаввурҳу, идоратуҳу ва танмиятуху” номли асарида мавзунини атрофлича ўрганган. Аҳмад Муҳаммад Абдулазим вақфларнинг иқтисодий аҳамияти ва ижтимоий ҳимояни таъминлашда тутган

¹ Абу Қосим Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Жузай Калбий Ғарнотий. Қованину-лаҳкоми-ш-шаръийя ва масоилу-л-фуруъил-фикҳийя. – Ар-Риёд: мактабату жомийяти-л-малик саъуд, 1405-1406/1985; Муҳаммад Қадри Пошо. Қонулу-адл ва-л-инсоф ли-қадо ало мушкilotи-л-авқоф. // нашрга тайёрловчи Абдуллоҳ Назир Аҳмад Муззий. – Макка: ал-мактабату-л-маккийя, 2007; Муҳаммад ибн Обид Кубайсий. Аҳкомул-вақф фи-ш-шарийъати-л-исломийя. – Бағдод: матбаъату-л-иршод, 1397; Муҳаммад Мустафо Шалабий. Аҳкомул-васойо ва-л-авқоф. – Байрут: ад-дорул-жомиййя, 1322; Ziya Kazici. İslâmî ve Sosyal Açidan Vakıflar. – İstanbul: Kağıhan yayınları, 2014; Ваҳба Зухайлий. Ал-васойо ва-л-вақф фи-л-фикҳи-л-исломий. – Дамашк: дору-л-фикри-л-маъосир, 2011.

Ўрнини батафсил тадқиқ қилган. Шунингдек, араб минтақасида вақфнинг ҳуқуқий ва иқтисодий масалаларига бағишланган изланишлардан Аҳмад Райсуний тадқиқотларини, Туркияда Умар Ҳилмий, Халил Шукру, Ҳусайн Хотамий, Аҳмет Акгундуз, ғарбда Ҳ.Катан, Билмэн, Боалэм Бэнжилали ҳамда юртимизда амалга оширилган тадқиқотларни киритиш мумкин².

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда ушбу мавзу доирасида амалга оширилган тадқиқотлар мавзуни ўрганишда муҳим аҳамиятга эгадир. Жумладан, Қ.К.Якубов, Ў.А.Султонов, Б.Б.Маллабоев, С.Д.Болтабоев тадқиқотларида хонлиқлар даврида вақф муассасалари фаолияти, совет даврида вақф институтларининг барҳам топиши каби мавзулар изчиллик билан ёритилган³.

²Мунзир Қаҳф. Ал-вақфул-исломий татоввуруху, идоратуху ва танмиятуху (Исломий вақф: ривожланиши, бошқаруви ва ўсиши). – Байрут: дорул-фикрил-муъосир, 2000; Аҳмад Муҳаммад Абдулғазим. Давру низомил-вақфи-л-исломий фи-т-танмияти-л-иқтисодийяти-л-муосироҳ. – Бағдод: Дорус-салом, 2009; Аҳмад Райсуний. Ал-вақфул-исломий мажолотух ва абъодух. – Қоҳира: дору-л-калима ли-н-нашр ва-т-тавзийъ, 2013; Ömer Hilmi Efendi. İthâfû'l-ahlâf fi ahkâmî'l-evkâf. – Ankara: ts. Vakıflar Genel Müdürlüğü; Halil Şükrü. Ahkâm-ı Evkâf. – İstanbul: 1329; Hüseyin Hatemi. Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi: Önceki ve Bugünkü. – İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969; Ahmet Akgündüz. İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi. Ankara, OSAV, 1988; H. Cattan, “The Law of Wakf”, Law in The Middle East: Origin and Development of Islamic Law (ed. Majid Khadduri – H. J. Liebesny). – Washington: 1955; Boualem Bendjilali. Les forme contemporaines du Waqf: Le cas du Koweit // La Zakat et Le Waqf : Aspects Historiques, juridiques, institutionnels et économiques // Séminaire tenu au Bénin Du 25 au 31 mai 1997.

³Якубов Қ. К. XIX асрнинг II ярми - XX аср бошида Хива хонлигида вақф институти (тарихий-манбашунослик таҳлили). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент: ЎзРФА Тарих институти, 2018; Султонов Ў.А. Тошкент вақф хўжалигида анъаналар, ислохотлар ва муаммолар. Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: Тошкент давлат шарқшунослик институти Абу Райхон Беруний номидаги Шарқ кўлэмалари маркази, 2016; Маллабаев Б. Б. Чоризмнинг Туркистонда вақф мулкчилиги сиёсати (Хожа Аҳрор авлодлари вақф мулкчилиги мисолида). Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Наманган: Наманган давлат университети, 2004; Болтабоев С. Д. XIX асрнинг иккинчи ярми-XX асрнинг бошларида Туркистон ўлкасида вақф мулкчилиги. Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Тошкент: ЎзРФА Тарих институти, 1995.

